

**НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ МЕДИЧНИХ НАУК УКРАЇНИ
 ДЕРЖАВНА УСТАНОВА «ІНСТИТУТ СТОМАТОЛОГІЇ ТА ЩЕЛЕПНО-
 ЛИЦЕВОЇ ХІРУРГІЇ НАЦІОНАЛЬНОЇ АКАДЕМІЇ МЕДИЧНИХ НАУК
 УКРАЇНИ»**

ЗАТВЕРДЖУЮ
 Директор інституту, проф.
С.А.ШНАЙДЕР
 «18» 01 2017 р.

РОБОЧА ПРОГРАМА

підготовки доктора філософії
(назва освітньо-кваліфікаційного рівня)

галузі знань «Охорона здоров'я»

спеціальність 221 – «Стоматологія»

спеціалізація «Терапевтична стоматологія»

форма навчання очна/заочна
(денна, вечірня, заочна (дистанційна), екстернат)

Нормативні дані:

Структура навчальної дисципліни	Рік навчання	Семестр	Кількість годин, кредитів				Види контролю
			Всього	Аудиторних		СРА	
				Лекцій	Практичних занять (семінарських, лабораторних)		
Терапевтична стоматологія в	1	1-2	150/ 5кред.	4	18	128	Поточний, підсумковий контроль (іспит)

Робочу програму розроблена

Державною установою «Інститут стоматології та щелепно-лицевої хірургії Національної академії медичних наук України»

Розробники програми:

старший науковий співробітник консультативно-поліклінічного відділення д.мед.н. **О.В. Скиба**

старший науковий співробітник консультативно-поліклінічного відділення
канд.мед.н., с.н.с. **В.М.Почтар**

Програму обговорено на засіданні відділення від « 10 » січня 2017 р.,
Протокол за № 1

Завідувач відділення, д.мед.н., проф.

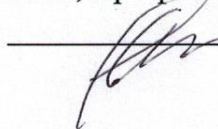
В.Я.Скиба

Програму затверджено на засіданні Вченої ради ДУ «ІСЦЛХ НАМН» від
«16» січня 2017 р. Протокол № 1

Заступник голови Вченої ради ДУ «ІСЦЛХ НАМН», професор

А.П.Левицький

ПОЯСНЮВАЛЬНА ЗАПИСКА

Підготовка здобувачів вищої освіти ступеня доктора філософії здійснюється в аспірантурі вищого навчального закладу за очною (денною, вечірньою) або заочною формою навчання (Постанова КМУ № 261 від 23.03.2016 року Про затвердження Порядку підготовки здобувачів вищої освіти ступеня доктора філософії та доктора наук у вищих навчальних закладах (наукових установах)). Нормативний строк підготовки доктора філософії в аспірантурі становить чотири роки. Аспіранти користуються правами здобувачів вищої освіти, визначеними Законом України "Про вищу освіту".(від 01.07.2014 № 1556-VII)

Підготовка в аспірантурі передбачає виконання особою відповідної освітньо-наукової або наукової програми вищого навчального закладу за певною спеціальністю та проведення власного наукового дослідження. Невід'ємною складовою освітньо-наукової програми аспірантури є підготовка та публікація наукових статей.

Аспіранти проводять наукові дослідження згідно з індивідуальним планом наукової роботи, в якому визначаються зміст, строки виконання та обсяг наукових робіт, а також запланований строк захисту дисертації протягом строку підготовки в аспірантурі.

Підготовка здобувачів вищої освіти ступеня доктора філософії в аспірантурі здійснюється за освітньо-науковою програмою та навчальним планом, що затверджуються вченою радою вищого навчального закладу для кожної спеціальності.

Протягом строку навчання в аспірантурі аспірант зобов'язаний виконати всі вимоги освітньо-наукової програми, зокрема здобути теоретичні знання, уміння, навички та інші компетентності, достатні для продукування нових ідей, розв'язання комплексних проблем у галузі професійної та/або дослідницько-інноваційної діяльності, оволодіти методологією наукової та педагогічної діяльності, а також провести власне наукове дослідження, результати якого мають наукову новизну, теоретичне та/або практичне значення, та захистити дисертацію.

Освітньо-наукова програма та навчальний план аспірантури є основою для формування аспірантом індивідуального навчального плану та індивідуального плану наукової роботи, які погоджуються з науковим керівником та затверджуються вченою радою вищого навчального закладу (наукової установи) протягом двох місяців з дня зарахування особи до аспірантури (ад'юнктури).

Наукова складова освітньо-наукової програми передбачає проведення власного наукового дослідження під керівництвом одного або двох наукових керівників та оформлення його результатів у вигляді дисертації.

Дисертація на здобуття ступеня доктора філософії є самостійним розгорнутим дослідженням, що пропонує розв'язання актуального наукового завдання в певній галузі знань або на межі кількох галузей, результати якого становлять оригінальний внесок у суму знань відповідної галузі (галузей) та оприлюднені у відповідних публікаціях.

Наукова складова освітньо-наукової програми оформляється у вигляді індивідуального плану наукової роботи аспіранта і є невід'ємною частиною навчального плану аспірантури.

Навчальний план

Структура навчальної дисципліни	Кількість годин, з них			Рік навчання	Вид контролю	
	Всього (годин/ кредитів)	Аудиторних				СРА
		Лекцій	Практичних занять			
Всього годин/ Кредитів ECTS	150/5,0	4	18	128	1	
Терапевтична стоматологія	150 год./ 5,0 кредитів ECTS	4	18	128	1	Іспит

Структура дисципліни

Тема	Лекції	Практ. заняття	СРА	Індивід. робота
Тема №1. Сучасні підходи до клінічних та лабораторних методів	4	5	24	пошук, оброблення та

діагностики захворювань твердих тканин зубів (некаріозних уражень, карієсу та його ускладнень), пародонту та слизової оболонки порожнини рота. Тема №2. Перебіг захворювань пародонту та слизової оболонки порожнини рота на тлі коморбідної патології. Сучасні підходи до міждисциплінарних наукових досліджень. Тема №3. Інноваційні підходи у лікуванні хворих з захворюваннями твердих тканин зубів, пародонту та слизової оболонки порожнини рота відповідно до сучасних стандартів. Тема №4. Оцінка поширеності факторів ризику в розвитку основних захворювань твердих тканин зубів, пародонту та слизової оболонки порожнини рота та розробка профілактичних заходів з урахуванням сучасних стандартів. Сучасні принципи диспансеризації хворих з захворюваннями пародонту та слизової оболонки порожнини рота.				аналіз інформації з різних джерел
		5	24	
		4	24	
		4	24	
Іспит			6	
Всього годин:	4	18	128	

2. Цілі та завдання вивчення дисципліни

Мета викладання стоматології передбачає здобуття та поглиблення комплексу знань, вмінь, навичок та інших компетенцій, достатніх для продукування нових ідей, розв'язання комплексних завдань з цієї дисципліни, оволодіння методологією наукової та педагогічної діяльності, а також проведення власного наукового дослідження, що вирішує актуальне наукове завдання в педіатрії, результати якого мають наукову новизну, теоретичне та практичне значення.

Основними **завданнями** вивчення стоматології є:

- Визначати нові наукові напрямки, теоретичні та практичні проблеми в стоматології;
- Оволодіти методами досліджування наукових напрямів; вивчити і оволодіти новітніми методами дослідження в стоматології;
- Оволодіти новітніми методами лікування в стоматології;

- Визначити аспекти клінічної патології щелепно-лицевої ділянки в залежності від етіологічних та патогенетичних факторів.
- Проводити аналіз типової та атипової клінічну картину найбільш поширених стоматологічних захворювань та їх ускладнень;
- Складати план обстеження хворого та аналізувати дані лабораторних та інструментальних обстежень найбільш поширених стоматологічних захворювань та їх ускладнень, прогнозування результатів обстеження;
- Проводити диференціальну діагностику, обґрунтовувати і формулювати діагноз найбільш поширених стоматологічних захворювань;
- Визначити тактику ведення хворих з органом патологією, яка має прояви в порожнині рота;
- Діагностувати та надавати медичну допомогу при невідкладних станах в стоматології;
- Проводити первинну і вторинну профілактику, реабілітацію і диспенсеризацію стоматологічних захворювань.

Кінцеві цілі дисципліни

знати:

- історію виникнення, розвитку та сучасний стан стоматологічної науки;
- етіологію, патогенез, класифікацію, клінічні прояви, сучасні стандарти діагностики, диференціальну діагностику, лікування, невідкладну допомогу, профілактику, прогноз при стоматологічних захворюваннях та їх ускладненнях;
- актуальні наукові завдання та проблеми стоматології.

вміти:

- Проводити стандартні методи обстеження стоматологічних хворих та вміти використовувати новітні технології дослідження у цих хворих;
- На базі проведених досліджень проводити диференційну діагностику та лікування стоматологічних захворювань, здійснювати окремі лабораторні та інструментальні дослідження самостійно в межах наукової роботи;
- Проводити патентно-інформаційний пошук з обраної наукової теми дослідження у вітчизняних та закордонних джерелах, наукометричних базах;
- Проводити аналіз сучасних даних, розробку і синтез нових ідей зі стоматології;
- Формулювати мету та наукові завдання з обраної наукової теми;
- Розробляти дизайн дослідження;
- Вибирати методи наукового дослідження, адекватні поставленим меті та завданням;
- Презентувати отримані дані у вигляді публікацій та доповідей на національному та міжнародному рівні;
- Впроваджувати досягнення науки і техніки у клінічну практику.

мати поняття щодо:

- застосовування принципів доказової медицини у прийнятті діагностичних та терапевтичних рішень при стоматологічних захворюваннях;
- нових напрямків наукових досліджень зі стоматології;
- етики та методології наукового дослідження;
- сучасних підходів до міждисциплінарних наукових досліджень;
- особливостей методології педагогічного процесу в стоматології.

3. Зміст програми

Конкретні цілі:

знати:

- ✓ Знати анатоμο-фізіологічні особливості твердих тканин зубів. Аналізувати необхідність використання тих чи інших методів обстеження стоматологічного хворого, їх інформативність та значимість при діагностиці одонтопатології.
- ✓ Трактувати результати основних клінічних та додаткових методів обстеження при різних одонтологічних захворюваннях.
- ✓ Причини розвитку та механізм утворення дефектів твердих тканин зуба каріозного та некаріозного походження.
- ✓ Показання до використання різних методів лікування карієсу в залежності від форми та перебігу патологічного процесу.
- ✓ Показання до використання різних методів лікування пульпіту залежно від форми, віку, наявності супутньої патології та ін.
- ✓ Причини виникнення та механізм розвитку різних форм періодонтиту інфекційного та неінфекційного походження.
- ✓ Причини виникнення помилок та ускладнень при діагностиці та лікуванні періодонтиту, знати методи їх запобігання та усунення.
- ✓ Знати анатоμο-фізіологічні особливості тканин пародонта.
- ✓ Пояснювати чинники, що призводять до розвитку захворювань тканин пародонта.
- ✓ Трактувати результати клінічного та лабораторного обстеження хворих із патологією тканин пародонта.
- ✓ Знати класифікації захворювань слизової оболонки порожнини рота.
- ✓ Знати методи клінічних та лабораторних методів обстеження хворих з ураженнями слизової оболонки травматичного та інфекційного походження.
- ✓ Знати зміни слизової оболонки порожнини рота при патології внутрішніх органів.
- ✓ Знати документацію, яка визначає принципи диспансеризації та проводити диспансерний нагляд.
- ✓ Знати принципи профілактики основних стоматологічних захворювань, проводити індивідуальну профілактичну роботу.

вміти:

- ✓ Аналізувати результати обстеження стоматологічного хворого. Проводити стандартні методи обстеження стоматологічних хворих та вміти використовувати новітні технології дослідження у цих хворих;
- ✓ Оформити звітно-облікову документацію стоматолога. Визначати провідні синдроми і симптоми у терапевтичній стоматології.
- ✓ Проводити диференційну діагностику та лікування стоматологічних захворювань, здійснювати окремі лабораторні та інструментальні дослідження;
- ✓ Провести вибілювання зубів.
- ✓ Провести ремінералізацію твердих тканин зубів.
- ✓ Покрити зуби лікувальними та профілактичними лаками, гелями.
- ✓ Провести герметизацію фісур.
- ✓ Препарувати каріозні порожнини під різні пломбувальні матеріали.
- ✓ Виконати ампутацію та екстирпацію пульпи.
- ✓ Накладати девіталізуючі засоби при лікуванні пульпіту.
- ✓ Провести медикаментозну та інструментальну обробку корневих каналів.
- ✓ Вміти аналізувати рентгенограми зубів, тканин пародонту.
- ✓ Визначити гігієнічні індекси порожнини рота та оцінити їх.
- ✓ Провести видалення зубних відкладень.
- ✓ Накладати нетвердіючі та твердіючі пов'язки при лікуванні захворювань пародонту.
- ✓ Провести кюретаж пародонтальних кишень. Вміти проводити забір матеріалу для лабораторних досліджень, виписувати направлення та заносити отримані дані в амбулаторну картку стоматологічного хворого.
- ✓ Вміти скласти та обґрунтувати індивідуальний план обстеження хворого з захворюваннями тканин пародонту та СОПР.
- ✓ Вміти діагностувати та визначати лікувальну тактику при різних клінічних проявах захворювань тканин пародонту та СОПР.
- ✓ Складати індивідуальний план лікування хворого.
- ✓ Проводити місцеве та загальне лікування дворогих з захворюваннями тканин пародонту та СОПР.
- ✓ Надавати допомогу при виникненні ускладнень в процесі лікування хвороб пародонта та СОПР.

Тема №1. Сучасні підходи до клінічних та лабораторних методів діагностики захворювань твердих тканин зубів (некаріозних уражень, карієсу та його ускладнень), пародонту та слизової оболонки порожнини рота.

- Фізіологія щелепно-лицевої ділянки.
- Розвиток, будова тканин зуба, пародонта, слизової оболонки порожнини рота в нормі та різних патологічних процесах.
- Больова сенсорна система щелепно-лицьового апарату, рецепція ураження, провідники і центральні механізми дентального болю, ендогенна система

контролю та регуляції больової чутливості, фізіологічні основи та методи знеболення.

- Мікробна флора порожнини рота та її роль в розвитку різних патологічних процесах.
- Аспекти клінічної патології зуба, пародонта та слизової оболонки порожнини рота.

Тема № 2. Перебіг захворювань пародонту та слизової оболонки порожнини рота на тлі коморбідної патології. Сучасні підходи до міждисциплінарних наукових досліджень.

- Зміни в тканинах пародонту та слизової оболонки порожнини рота при супутніх патологіях органів та систем організму.

Тема №3. Інноваційні підходи у лікуванні хворих з захворюваннями твердих тканин зубів, пародонту та слизової оболонки порожнини рота відповідно до сучасних стандартів.

- Критерії медико-економічної оцінки надання стоматологічної допомоги.
- Класифікатор процедур у стоматології.
- Облікова і звітна документація у стоматології.
- Схема звіту про діяльність стоматологічних підрозділів.
- Семіотика захворювань органів порожнини рота.
- Сучасні відновлювальні та пломбувальні матеріали: композити хімічного та світлового затвердження, полікарбоксилати, склоіономерні цемента, компомери, ормокери, кермети, срібні амальгами II і III поколінь.
- Клінічні методи дослідження щелепно-лицьової ділянки, лімфатичної системи, зубів, тканин пародонта, прикусу, оклюзії, слизової оболонки порожнини рота.
- Методи комплексного лікування захворювань пародонта: терапевтичне, хірургічне, ортопедичне.
- Залежність розвитку захворювань слизової оболонки рота від вікових особливостей її структури у дітей, дорослих та людей похилого віку.

Тема №4. Оцінка поширеності факторів ризику в розвитку основних захворювань твердих тканин зубів, пародонту та слизової оболонки порожнини рота та розробка профілактичних заходів з урахуванням сучасних стандартів. Сучасні принципи диспансеризації хворих з захворюваннями пародонту та слизової оболонки порожнини рота.

- Комплексна система профілактичних заходів. Первинна профілактика, мета, методи, оцінка ефективності. Вторинна профілактика, мета, методи, оцінка ефективності. Третинна профілактика, мета, методи оцінка ефективності.
- Програма профілактики, її складові, значення моніторингу в прогнозуванні ефективності програм профілактики стоматологічних захворювань. Реалізація. Оцінка ефективності.

ТЕМАТИЧНИЙ ПЛАН ЛЕКЦІЙ

№ п/п	Тема	Кількість годин	Семестр
1.	Сучасні підходи до клінічних та лабораторних методів діагностики захворювань твердих тканин зубів (некаріозних уражень, карієсу та його ускладнень), пародонту та слизової оболонки порожнини рота.	4	1
Всього		4	

ТЕМАТИЧНИЙ ПЛАН ПРАКТИЧНИХ ЗАНЯТЬ

№ теми	Назва теми	Кількість годин	Семестр
Терапевтична стоматологія			
1.	Сучасні підходи до клінічних та лабораторних методів діагностики захворювань твердих тканин зубів (некаріозних уражень, карієсу та його ускладнень), пародонту та слизової оболонки порожнини рота.	4	1
2.	Перебіг захворювань пародонту та слизової оболонки порожнини рота на тлі коморбідної патології. Сучасні підходи до міждисциплінарних наукових досліджень.	4	1
3.	Інноваційні підходи у лікуванні хворих з захворюваннями твердих тканин зубів, пародонту та слизової оболонки порожнини рота відповідно до сучасних стандартів.	4	1
4.	Оцінка поширеності факторів ризику в розвитку основних захворювань твердих тканин зубів, пародонту та слизової оболонки порожнини рота та розробка профілактичних заходів з урахуванням сучасних стандартів. Сучасні принципи диспансеризації хворих з захворюваннями пародонту та слизової оболонки порожнини рота.	4	1
Іспит			2
Всього		16	

ВИДИ САМОСТІЙНОЇ РОБОТИ АСПИРАНТА

№ теми	Підготовка до практичних занять і підсумкового контролю	Кількість годин
1.	Підготовка до практичних занять - теоретична підготовка та опрацювання практичних навичок	66
2.	Самостійне опрацювання тем, які не входять до плану аудиторних занять: 1. Комп'ютерна томографія в діагностиці захворювань твердих тканин	12

	зубів та пародонта. 2. Біотехнології у міждисциплінарній стоматології. 3. Сучасні лабораторні методи діагностики захворювань пародонта та слизової оболонки порожнини рота. 4. Лазерні технології в практиці лікаря-стоматолога. 5. Основна облікова медична документація в закладах охорони здоров'я. Застосування сучасних комп'ютерних технологій у практиці лікаря –стоматолога-терапевта	12 12 10 10
4.	Підготовка до іспиту	6
Всього		128

4. Форми контролю

Поточний контроль – протягом освітньої програми моніторингу академічної успішності проводиться на основі даних з відомості про відвідування лекцій та практичних занять, виконання самостійної роботи, підсумкового контролю.

Форма підсумкового контролю – (тестові завдання, ситуаційні задачі, усний та письмовий контроль теоретичних знань, практична перевірка навичок та вмінь, програмований комп'ютерний контроль) обирається керівником курсу.

За умов успішного завершення курсу аспірант отримує сертифікат, у якому зазначено назву навчального курсу, відмітка про успішність навчання та кількість кредитів.

5. Перелік теоретичних питань до іспиту

1. Обстеження пацієнтів в ортопедичній стоматології - етапи, основні та додаткові методи Зубо-щелепний апарат. Основні компоненти органів порожнини рота. Етап суб'єктивного обстеження. Патологічні стани та загальносоматичні захворювання, які є факторами ризику на стоматологічному прийомі
2. Організація роботи стоматологічної поліклініки, відділення, кабінету.
3. Сучасні уявлення про етіологію та патогенез карієсу.
4. Сучасні підходи до клінічних та лабораторних методів діагностики захворювань пародонту.
5. Сучасні підходи до клінічних та лабораторних методів діагностики захворювань слизової оболонки порожнини рота.
6. Алгоритми лікування хворих з захворюваннями твердих тканин зубів відповідно до сучасних стандартів.
7. Алгоритми лікування хворих з захворюваннями пародонту відповідно до сучасних стандартів.
8. Алгоритми лікування хворих з захворюваннями слизової оболонки порожнини рота відповідно до сучасних стандартів
9. Сучасні принципи диспансеризації хворих з захворюваннями пародонту та слизової оболонки порожнини рота..
10. Основна облікова медична документація в закладах охорони здоров'я. Застосування сучасних комп'ютерних технологій у практиці лікаря –стоматолога-терапевта

6. Практичні навички

1. Провести діагностику карієсу та некаріозних уражень .Володіти технікою проведення електроодонтодіагностики.
2. .Володіти технікою проведення покриття зубів лікувальними та профілактичними лаками, гелями.
3. Вміти проводити препарування та пломбування каріозних порожнин I- V класу в постійних зубах з урахуванням діагнозу та виду пломбувального матеріалу.
- 4.Вміти проводити накладання та видалення тимчасових пломб та герметичних пов'язок при лікуванні карієсу, пульпіту та періодонтиту.
- 5.Володіти технікою проведення ампутації та екстирпації пульпи постійних зубів.
6. Володіти технікою механічної та медикаментозної обробки корневих каналів в постійних зубах.
7. Володіти технікою пломбування корневих каналів цементами, пастами, гутаперчою.
8. Провести професійну гігієну порожнини рота.
9. Провести клінічне обстеження хворого з патологією тканин пародонту, правильно оформити історію хвороби, скласти план обстеження та лікування хворого.
10. Провести клінічне обстеження хворого з патологією слизової оболонки порожнини рота; правильно оформити історію хвороби, скласти план обстеження та лікування хворого.

7. Перелік тем для індивідуальних завдань

- Створення доповіді на проблемну тематику з презентацією у сучасних форматах (ppt, prezi) на основі матеріалів з'їздів, конгресів, конференцій.
- Оволодіння методикою лабораторного та інструментального обстеження хворого в межах запланованої наукової роботи.

8. ПЕРЕЛІК НАВЧАЛЬНО-МЕТОДИЧНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

Основна література

1. Ілюстрований довідник з ендодонтії / Рудольф Беєр, Міхаель А.Бауман, Андрей М. Кіельбаса, переклад з російської А.В.Борисенко //
2. Терапевтична стоматологія: підручник у 4 т. Фантомний курс / [М.Ф. Данилевський, А.В. Борисенко, А.М. Політун та ін.] / За редакцією А.В. Борисенка. – Т 1. – К.: Медицина, 2009. – 400 с.
3. Терапевтична стоматологія: підручник у 4-х т. Захворювання слизової оболонки порожнин рота / [М.Ф.Данилевський, А.В. Борисенко, А.М. Політун та ін.] / За редакцією А.В. Борисенка. Т. 4. – К.: Медицина, 2010. – 640 с.
4. Протоколи надання медичної допомоги за спеціальностями „ортопедична стоматологія”, „терапевтична стоматологія”, „хірургічна стоматологія”, „ортодонтія”, „дитяча терапевтична стоматологія”, „дитяча хірургічна стоматологія”: Нормативне виробничо-практичне видання. – К.: МНІАЦ медичної статистики; МВЦ „Медінформ”, 2007. – 236 с.
5. Фармакотерапія в стоматології: навчальний посібник / В.І. Герелюк, Н.В. Нейко, Т.Д. Павлюк, В.В. Материнський. – Івано-Франківськ, 2001. – 58 с.

Допоміжна

1. Заболотний Т.Д., Борисенко А.В., Пупін Т.І. Запальні захворювання пародонта. Львів: ГалДент, 2013. – 206 с., 233 іл.
2. Авдєєв І.П. Актуальне законодавство в стоматології / І.П. Авдєєв, Т.В. Бяглик, Т.В. Накряха. – Харків: Авеста, 2009.– 544 с.

3. Борисенко А.В. Секреты лечения кариеса и реставрации зубов / А.В. Борисенко – М.: Книга плюс, 2005. – 527 с.
4. Галузевий медико-економічний стандарт надання стоматологічної допомоги на I, II та III рівнях: Амбулаторна допомога / [К.М. Косенко, Ю.М. Бахуринський, В.Я. Скиба та ін.]. – Одеса: Астропринт, 2000. – 384 с.
5. Готь І.М. Невідкладні стани та допомога при них в практиці лікаря-стоматолога / І.М. Готь. – Львів, 1996. – 102 с.
6. Данилевський М.Ф. Захворювання слизової оболонки порожнини рота / М.Ф. Данилевський, О.Ф. Несин, Ж.І. Рахній. – К., 1998. – 408 с.
7. Дерматостоматити / Г.С. Чучмай, Л.О. Цвих, С.С. Різник, Б.С. Гриник. – Львів, 1998. – 136 с.
8. Кльомін В.А. Комбіновані зубні пломби / В.А. Кльомін, А.В. Борисенко, П.В. Іщенко: навчальний посібник. – Харків: Фарматек. – 2010. – 335 с.
9. Ковальов Є.В. Обстеження хворого та діагностика одонтопатології в клініці терапевтичної стоматології: навчально-методичний посібник / Є.В. Ковальов, І.Я. Марченко, М.А. Шундрик. – Полтава, 2005. – 124 с.
10. Ковальов Є.В. Періодонтит: навчальний посібник / Є.В. Ковальов, М.А. Шундрик, І.Я. Марченко. – Полтава, 2004. – 161 с.